

90

години

ПРОБОЈА СОЛУНСКОГ ФРОНТА

ГАЛЕРИЈА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА ЈАГОДИНА ☪ 24. X - 24. XI 2008.

90 ГОДИНА ПРОБОЈА СОЛУНСКОГ ФРОНТА ЈАГОДИНА И СРЕДЊЕ ПОМОРАВЉЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Године 1878. Кнежевина Србија на Берлинском конгресу стиче независност. Добијањем независности окончан је период дуготрајних настојања за стицање независности од Отоманске царевине. Србија је након овог чина наставила пут изградње модерне европске државе.

Један од значајних елемената државе је и војска. Ратови са Турском 1876-1878. године су показали да дотадашња војна организација не одговара интересима Србије и да треба изградити модерну стајаћу војску. Кнез касније, краљ Милан Обреновић, највише се посветио том задатку. Пораз у, ничим изазваном, рату против Бугарске, 1885-86. године, показао је да и даље треба радити на модерној организацији војске. Модерна и јака армија требала је Србији као гарант њене независности и потребе да се ослободе браћа која су остала под турском влашћу. Победоносним исходом два балканска рата, Краљевина Србија је проширена Косовом и делом Метохије и Вардарском Македонијом. У припремама за рат против Турака 1912. године, са територије Моравског округа мобилисано је око 6000 војних обвезника док је 2000 регрута било у сталном кадру. Седиште окружне пуковске команде било је у Параћину. Део људства придодат је разним јединицама, док је од главнине допуњен 15. пешадијски пук из Тимочке дивизије.

Узимајући атентат у Сарајеву, као повод, Аустро-Угарска је 28. јула 1914. године објавила рат Србији. Убрзо је рат захватио већи део Европе, а ратна дејства су се одиграла и у Африци и Азији. На подручју овог дела Поморавља, крајем јула 1914. године, мобилисано је још људства. Из Јагодинског среза укупно је мобилисано 5895 војних обвезника. Из Јагодине је мобилисано 773 војна обвезника. Војни обвезници из срезова, тадашњег Моравског округа, који су се налазили западно од Велике Мораве, припадали су Шумадијског дивизијској области чије је седиште било у Крагујевцу и чинили су углавном састав 11. пука „Карађорђе” и 19. пука-Крагујевачког, или су били у јединицама 12. пука „Цар Лазар”, чије је седиште било у Крушевцу. Градови у долини Велике Мораве као и села са источне стране реке, у војно-територијалној организацији, припадали су

Тимчкој дивизијској области, чије је седиште било у Зајечару. Људство је било распоређено у 14. пук - Књажевачки, а највише у 15. пук „Стеван Синђелић”, у коме је сразмерно највише било Јагодинаца. На месту команданта пука помиње се Васа Мађаревић, генерал из Ужица.

До краја августа стигла је руска помоћ од 120.000 пушака и тим оружјем, између осталог, наоружане су и Тимочке дивизије!

Медаља за храброст “Милош Обилић”
аверс-реверс /Завичајни музеј/

Застава 11. пешадијског пука “Карађорђе” /Војни музеј/ • Застава 15. пешадијског пука “Стеван Синђелић” /Војни музеј/

и II позива. Јединице Тимочке дивизије I и II позива и Шумадијске дивизије I и II позива учествовале су у борбама на Церу, војним операцијама у Срему, бици на Дрини, дејству према Сарајеву, Колубарској бици. Петнаести пук је учествовао у свим важнијим борбама током 1914. године: 15-20. августа 1914. на Церу; приликом Сремске операције претрпео је велике губитке код Чеврнтије; водио је вишедневне огорчене борбе на Гучеву, Еминовим водама и Мачковом камену; у период од 17 до 25. новембра 1914. године водио је тешке борбе на положају Врапче брдо код Лазаревца. На челу 2 Тимочке дивизије II позива у царској бици налазио се генарал Вукоман

Арачић, родом из Ланишта. Потом је постављен за команданта Ужичке војске. На овој дужности је окончао живот 1915. године. У царској операцији Моравском дивизијом II позива командовао је генерал Илија Гојковић, родом из Дреновца код Параћина. Потом је постављен за команданта Тимочке војске којом је са успехом руководио.

За војне успехе Краљевине Србије током 1914. године, француски историчар Шарл Дил је рекао: „Али је мала и славна Србија нарочито дала диван пример енергије, високу моралну поуку, показавши шта све може код једног племенитог и поносног народа идел за који се бори.”

Крајем 1914. године српска влада је упутила апел савезничким и неутралним земљама да пруже санитарску помоћ народу у Србији. За неколико месеци стигло је две хиљаде лекара и помоћног особља. Највеће санитарске мисије дошле су из Русије, Француске, Енглеске, Америке, Холандије, Италије, Данске, Грчке док је санитарски материјал пристигао и из Чилеа, Аргентине, Јапана. Ове медицинске екипе заједно са српским медицинским особљем нису могле успешно заштити од зараза и епидемија болести које су погодиле Србију. Посебно је погубна била епидемија пегавог тифуса која је однела преко сто хиљада живота укључујући и неколико десетина хиљада војника што је знатно умањило снагу српске војске. Амерички новинар Џин Рид је током пролећа 1915. године боравио у Србији. Возом је на путу за Крагујевац, где је било седиште Врховне команде, прошао кроз ове крајеве. Он је у својој репортажи као легла заразе означио, између осталих, Багрдан и Лапово. Епидемија пегавог тифуса погодила је и Јагодину односећи, према прикупљеним подацима, 587 живота.

Нова и тешка ратна искушења чекала су Краљевину Србију. У намери да покоре Србију и успоставе копнену везу са Турском, Аустро-Угарска и Немачка ангажовале су своје елитне јединице, а на страну нападача прешла је и Бугарска чије јединице су биле планиране за напад на Србију. На чело здружених снага постављен је један од најспособнијих немачких официра, генерал-фелдмаршал Аугуст фон Макензен. У својој заповести за напад он је рекао: „Војници! Ви не полазите ни на италијански, ни на руски, ни на француски фронт. Ви полазите у борбу против једног новог непријатеља, опасног, жилавог, храброг и оштрог. Ви полазите на српски фронт и на Србију, а Срби су народ који изнад свега воли слободу и који се бори и жртвује до последњег. Пазите да вам овај мали непријатељ не помрачи славу и не компромитује досадашње успехе славне немачке армије.”

Српске трупе биле су развучене на веома широком фронту, према Босни, ка северу, према Бугарској. Шумадијске дивизије оба позива и

Тимочка дивизија I позива биле су ангажоване на фронту према Бугарској док је Тимочка дивизија II позива била резерва Врховне команде.

Напад је почео 6. октобра 1915. године. Најжешћи удар био је напад на Београд којег су нападале аустроугарске трупе. Након десетодневних жестоких борби у којима су се истакле, пред трупа Одбране Београда, и јединице Тимочке дивизије II позива, престоница Србије је заузета. Напад главнине немачких трупа тј. 11. армије ишао је источније од Београда са основним правцем продора у правцу долине Велике Мораве. Њима се супроставила српска 3. армија под командом генерала Павла Јуришића-Штурма. Бугарске трупе су нападе 11. октобра српску Другу армију.

Српске трупе су пружале жесток и херојски отпор наносећи велике губитке нападачу. Непријатељ је, ипак, био надмоћнији и напредовао, а српске трупе се повлачиле. Са трупама је ишла и велика маса избеглица што је онемогућавало покрете војске. О тим данима на територији Средњег Поморавља драгоцене податке нам пружа и дневник резервног капетана I класе Милана Ст. Цветковића, официра у 15. пуку Тимочке дивизије II позива, који се тада затеко на лечењу у крагујевачкој војној болници. Јагодина је била препуна избеглица. Претрпела је и бомбардовање из

воздуха 18. октобра 1915. године. Линија фронта се примицала граду. Правац према Јагодини бранила је Шумадијска дивизија I позива. Преко Левча су се повлачиле јединице Одбране Београда, а преко Ресаве јединице Треће армије у чијем саставу је била Коњичка дивизија у којој је мајор Душан Додић командовао 3. ескадроном 2. коњичког пука. Главну линију одбране пред Јагодином, Багрдански теснац обишао и је краљ Петар. Немачка војска ушла је у Свилајнац 27. октобра, а 28. октобра цела Ресава је окупирана. Крајем октобра и почетком новембра вођене су жестоке борбе на Багрдану. Том приликом погинуло је 53 српска војника. Српске трупе су принуђене да се повуку. Јединице немачке 105. пешадијске дивизије из састава 4. резервног корпуса 11. немачке армије, 3. новембра су ушле у Јагодину. Првак социјалистичког покрета у Србији Драгиша Лапчевић, који је тада био у Јагодини, овако је доживео долазак окупатора: „То је био најтежи тренутак у мом животу. Обузео ме је горак бол, сузе су саме потекле на очи. Срушила ме је вест о томе да од тог тренутка престаје наша самосталност и слобода, да постајемо окупирани робови.” Немачке трупе ушле су у Ћуприју 4. новембра. Наредног дана, 5. новембра, код Параћина су се спојиле немачке и бугарске трупе чиме је овај део Поморавља потпуно окупиран.

Сви напори удружених аустро-немачко-бугарских снага да поразе и приморају на капитулацију српску војску били су безуспешни. Донета је одлука да се привремено напусти земља. Пошто је правац према Македонији био пресечен, донета је одлука о повлачењу војске и народа на албанску обалу које је текло преко Косова и Метохије и Црне Горе. Повлачење је са успехом штитила црногорска Санџачка војска (бој на Мојковцу 6-7. јануар 1916. године), под командом сердара Јанка Вукотића. Сматрајући да српска војска више не постоји и да ће у црногорским и албанским планинама наћи смрт од глади и зиме, немачка Врховна команда крајем новембра 1915. године донела је одлуку о прекиду војних операција у Србији. Повлачење српске војске и цивилних избеглица отежавали су недостатак хране, зима и напади албанских побуњеника. О свој тежини повлачења преко Албаније сликовито говори изрека српских војника: „Нико не зна шта су муке тешке, док не пређе Албанију пешке.”

Одлучном интервенцијом руског цара Николаја II крајем децембра 1915. године код савезника убрзана је њихова материјална помоћ српској

војсци. Одлука о евакуацији донета је почетком јануара, а она започета половином истог месеца 1916. године. До 19. фебруара на грчко острво Крф евакуисана је сва војска сем Коњичке дивизије која је превезена на острво до 5. априла чиме је окончана евакуација војске и избеглица. Поред Крфа, део војника је пребачен у Бизерту (Тунис) где је формирана команда Резервних трупа. Болесни и изнемогли пребачени су у болнице по Француској и на острво Корзику. Део војника се повукао у Грчку. Цивилне избеглице су пребачене у неколико земаља, највише у Француску или француске колоније Мароко, Алжир, Тунис, приличан број у Швајцарску, Италију, Велику Британију, а мањи број прибежиште је нашао у Русији. Српски ђаци и студенти наставили су школовање у Француској, Швајцарској, Великој Британији и Италији. Укупно је евакуисано близу 152.000 војника са нешто војне опреме и око 15.000 избеглица. Били су изван отаџбине која је преживљавала тешке дане окупације.

Територија Краљевине Србије подељена је између Аустро-Угарске и Бугарске. Граница између двеју окупационих зона ишла је Великом Моравом од Смедерева до Сталаћа, онда на југ линијом Крушевац-Вукања-Злата-Лебане-Липовица-Огоште-Ѓњилане-Бетина-Шар планина-албанска граница. Аустро-Угарској су припале области западно од ове линије, а Бугарској области источно, укључујући Вардарску Македонију која је припала Бугарској. Косово је припало Бугарској, а Метохија Аустро-Угарској. Немачка је имала пуну слободу деловања у окупационој зони Аустро-Угарске. Од свог дела окупиране зоне Аустро-Угарска је образовала Војно генерални гувернам (1. јануар 1916.г.). Од свог дела Бугарска је формирала Моравску војно-инспекцијску област са седиштем у Нишу и Македонску војно-инспекцијску област са седиштем у Скопљу. Територија некадашњег Моравског округа је подељена. Део који се налазио западно од Велике Мораве, Јагодина и Левач, припали су Аустро-Угарској. Део који је био источно, Ресава, Ћуприја, Параћин, припао је Бугарској и чинио је Ћупријски (Моравски) округ. Управа Аустро-Угарске и Бугарске имала је карактер драстичне колонијалне пљачке привредних и природних богатстава земље док је однос према народу имао облике великог геноцида у којем је страдало стотине хиљада људи у обе окупационе зоне. У Крушевцу је формиран војни округ којег су чинили градови Крушевац и Јагодина и срезови: Александровачки, Бачински, Бруски,

Група војника на лечењу у Бизерти - Тунис
/Завичајни музеј/

Трстенички, Рековачки и Јагодински. У Јагодини је формирана команда среза (Bezirk komanda) која је била извршни орган команде округа са војним и полицијским задацима. Била је смештена у кући Таушановића (данашња библиотека). Општинска управа је углавном остала иста са новим постављеним председником општине. Управа је била у рукама регуларних трупа до августа 1916. године кад су их сменили позадински органи и жандарми. Терор и пљачка вршени су систематски. Становници су били убијани, слати у интернацију, експлоатисани. О терору и тешком стању у овом делу Поморавља писао је и познати српски глумац Чича Илија Станојевић, који је као избеглица дошао у Јагодину 1914. године. Што се тиче ликвидација становништва најкрвавији месец је био август 1916. године. Јагодинци су били интернирани у логоре Ашах и Градинг у Аустрији, Болдогасоњ, Нефминдер, Матхаузен и Гиор у Мађарској, Браунау у Чешкој, Ландау и Шемниц у Немачкој. У периоду јули-септембар 1916. године интернирано је 153 становника Јагодине. У логорима су се налазили и војни заробљеници међу којима је било и људи из ових крајева. Није утврђен укупан број интернираних и ратних заробљеника из Србије у логорима. Од крајева под бугарском окупацијом највише је страдала Источна Србија: Крајински, Тимочки, Моравски и Пожаревачки округ. Посебно су страдала код Ћуприје села Сење, Исаково, Вирине. Непознат је број ратних заробљеника код Бугара. Темељно је злочине над српским народом у периоду 1914-1918. године истражио швајцарски криминолг др Родолф Арчибалд Рајс (1875-1929).

Опоровак српске војске на Крфу текао је брзо и успешно. Међутим трагичне последице повлачења нису се могле избећи. Трајни споменици страдања српске војске остају острво Видо и море-„плава гробница“. Временом стање војске се поправило. Крајем фебруара 1916. године установљена је нова формација српске војске. Дивизије I и II позива су спојене у једну задржавши обласне називе. Свака

армија је имала по две дивизије. У састав Прве армије ушле су Моравска и Вардарска дивизија. Другу армију чиниле су Тимочка и Шумадијска дивизија. Дринска и Дунавска дивизија чиниле су Трећу армију. Коњичка дивизија је била непосредно под Врховном командом. Нови начелник штаба Врховне команде постао је генерал Петар Бојовић. Пребацавање са Крфа у рејон Солуна где је формиран фронт, текло је од марта до августа 1916. године. Непријатељ је био изненађен брзим опоравком српске војске. У периоду август-децембар вођене су жестоке борбе на граничном фронту. Остварен је успех у бици код Горничева, августа месеца. Заузимањем Кајмакчалане 30. септембра ступило се на тле домовине, а тај успех је проширен освајањем Битоља 19. новембра 1916. године. У овим борбама српска војска је имала знатне губитке. Од децембра месеца се прешло на позициони, ровоски рат који је скоро без прекида трајао до септембра 1918. године. Врховна команда је својом наредбом омогућила фотографско снимање и фотоамерима. То је омогућило да се фотоапаратом забележе детаљи из свакодневног живота јединица. Посебан траг о својим јединицама оставили су и резервни официри-фотоаматери: Милован Милорадовић (3. батаљон 2. пешадијског пука Моравске дивизије) и Станиша Коруновић (15. пешадијски пук Тимочке дивизије).

Разгледница Јагодине за време окупације 1915-1918.
/Завичајни музеј/

Serbien
Jagodina, Gesamtansicht.

Из пећине на Кожуху патрола 15. пука
посматра положај /Војни музеј/

Рововоски рат имао је негативно психолошко дејство на јединице. Губици су се повећавали, а био је отежан прилив добровољаца које су чинили војници Аустро-Угарске заробљени у Русији и људи из Северне и Јужне Америке. Крајем марта 1917. године расформирана је Трећа армија. Отада у састав Прве армије су улазиле: Дринска, Дунавска, Моравска и Коњичка дивизија док су Другу армију чиниле: Тимочка, Шумадијска и Вардарска дивизија. Утицај су имала и револуционарна дешавања у Русији, обрачун регента Александра са неистомишљеницима. Ситуација се поправила крајем 1917 и почетком 1918. године када је дошло до већег прилива добровољаца. Вардарска дивизија је преименована у Југословенску дивизију. Крајем марта 1918. године нови начелник штаба Врховне команде постао је војвода Живојин Мишић док је генерал Петар Бојовић постављен за команданта Прве армије.

Повољан развој опште ситуације утицао је позитивно на морал српске војске. Прилив добровољаца такође је повољно утицао на морал војске која је била поново спремна за велика дела. Међународни положај Србије у лето 1918. године био је повољан за једну решавајућу битку српске војске. Половином јуна 1918. године за команданта савезничких снага на Солунском фронту постављен је генерал Франше д'Епере. На његовом састанку са српским генералима 30. јуна одлучено је да се пробој фронта изврши на сектору Друге армије, Добро поље-Ветерник. За офанзиву су извршене темељите припреме. Снажна артиљеријска припрема извршена је 14. септембра. Пешадијски напад почео је 15. септембра. Прва је фронт пробила Шумадијска дивизија (11. и 12. пук). Пробој су проширили Тимочка и Југословенска дивизија као и две француске дивизије потом и јединице Прве армије. У тродневној Добропољској бици (15-17. септембар) потпуно су разбијене немачко-бугарске снаге и створени услови за брзо напредовање српских снага. Од тада српске трупе постају незаушљиве. Друга армија креће према истоку ка бугарској граници, а Прва армија на северозапад. Главномандујући групе армија на македонском фронту немачки генерал фон Шолц при премештају свог штаба за Београд кратко се задржава у Јагодина. Бугарска капитулира 29. септембра. Крајем

септембра за успешно вођене операција током пробоја фронта генерал Петар Бојовић унапређен је у чин војводе. Прва армија, којој је придодата Коњичка дивизија и француска коњичка бригада, креће према северу. Већ 9. октобра је код Ниша где у дводневним борбама ослобађа град. После тродневног одмора армија наставља незадрживо наступање обема обалама Велике Мораве. Део француских трупа наставио је гоњење од Пирота долином Тимока ка Неготину и Доњем Милановцу. Трупама у наступању су помагале наоружане грпе становништва ометајући покрете непријатељских снага.

Моравска дивизија је 23. октобра ослободила Параћин. У борбама је погинуо мајор Марко Павловић и 14 војника. Наредног, 24. октобра ослобођен је Рековац. Следећег дана, 25. октобра ослобођени су Ћуприја и Јагодина. У Јагодину је ушао Коњички дивизион Коњичке дивизије пешке којим је командовао мајор Душан Додић. Он је био уједно и командант средње колоне Коњичке дивизије чији задатак је био да наступа левом

обалом Велике Мораве преко Бошњана, Обрежа и Јагодине ка Лапову. У свом дневнику је записао: „...Дивизион пошао из Рашевице у 5⁵⁰ стигао са предњим деловима у 8^h испред коте 201 на Гиље. Друмом од Ћуприје пресечен је пут непријатељским колонама које су ишле за Јагодину. Непријатељ држи Гиље са две чете и 4 брдске хаубице са којима нас туче. У 15³⁰ колона је овладала десном обалом Лугомира. Непријатељ се повлачи ка Јагодини. У току наступања у висини с. Мајура колона је нападнута од једне непријатељске чете са овдашње Ћуприје, код Ћуприје на Морави, али је растурена. У 17³⁰ вод из колоне ушао је у Јагодину, а цела колона у 23³⁰ и ту зановила....Губитци: 1 поднаредник и 1 каплар погинуо и 2 војника рањена и два коња погинула...” Погинуо је поднаредник Љубомир Митровић из околине Лесковца. Његово име носи једна улица данас у Јагодини. О њему је песник Војислав Илић-Млађи певао следеће стихове:

„Алексинцу, Штипу, славном Варварину,
И вароши овој слободу је дао:
ал', кликнув: „Слобода”;
у овом месту,
Под „Ђурђевим Брдом” погођен је пао;
Пао је, ал' дично, где му је потомство
Неугасну славу кроз векове грубо...
Слава ненадмашном „гласнику слободе!”
Слава неумрлом Митровић Љуби.”

Један очевидац ослобођења изјавио је следеће: „...Наједном, градом се пронео тутањ који је потицао од удара коњских копита по калдрми. Наишли су у три колоне, од којих се једна кретала улицом поред железничке станице, друга главном а трећа поред винарског подрума....” Старији становници Јагодине су причали да је у место први ујахао трговац Живојин Таушановић који се поздравио са фамилијом и продужио даље са српском војском. Наредног дана, за председника општине изабран је

Војник 15. пука у предаху прави предмет /Завичајни музеј/

професор Учитељске школе Јосиф Стојановић. Дилетанско позориште је тог дана извело два шаљива скеча („Солунци и Бранковићи” и „Вратио се муж из рата”). Том приликом приказана су и два краткометражна филма.

Непријатељске снаге су код Багрдана покушале да зауставе напредовање српских трупа, али без успеха и од тада су наставиле повлачење без отпора док нису стигле на друге обале Саве и Дунава. Багрдан је ослобођен 26. октобра као и Брзан и наступање је продужено

према Лапову. Тог дана и Деспотовац је ослобођен. Из правца Деспотоваца српске и француске трупе у Свлијанац улазе 27. октобра 1918. године чиме је овај део Поморавља потпуно ослобођен.

Јединице 7. пука „Краљ Петар”-Београдског под командом пуковника Душана Симовића улазе у Београд 1. новембра 1918. године чиме је територија целе Србије ослобођена. Овим је окончан историјски продор када је за 45 дана пређено 600 километара. Јединице Друге армије преко Косова и долине Ибра избијају на Дрину. После одмора, јединице Прве и Друге армије 5. новембра се пребацују на друге обале Дрине, Саве и Дунава. Првог децембра формирана је заједничка држава Јужних Словена-Краљевство (Краљевина) Срба, Хрвата и Словенаца.

Аустро-Угарска капитулира 4. новембра и распада се. Немачка потписује капитулацију 11. новембра, а привремена мађарска влада потписала је поновно примирје 13. новембра у Београду.

Окончан је Први светски рат најкрвавији рат у дотадашњој светској историји. Трајао је 4 године и 3,5 месеца. У рату је узело учешћа 36 држава (19 активно), а на територији 14 држава се водио рат. Мобилисано је око 70 милиона људи. Погинуло је 10 милиона људи, а број рањених је износио 21 милион. Заробљених је било 8 милиона. Рат је оставио 3,5 милиона инвалида.

Мајор Душан Додић предводи јуриш своје јединице
на Солунском фронту 1918. /Завичајни музеј/

Србија је у овом рату имала огромне губитке. Пре рата је имала 4,500.000 становника. У току рата изгубила је више од милино људи. Од 707.343 мобилисана војника живот је изгубило више од 50% официра, подофицира и војника. Страдало је и преко 600.000 цивила.

Из Моравског округа је у ратовима 1912-1918. године погинуло око 2500 бораца. Из Параћина и околине живот је изгубило око 500 ратника, 191 сам град. У центру града налази се споменик палим ратницима. Из Свилајнца и околино живот је изгубило 1310 људи. Њима у част 1926. године у центру Свилајнца је подигнут споменик.

У том раздобљу, 1912-1918. године, из Јагодине је погинуло или умрло 325 официра, подофицира и војника. Близу 800 је умрло у логорима или код куће од разних болести и глади. У Јагодини данас постоје три споменика палим ратницима у балканским и Првом светском рату: у порти Старе цркве који је откривен 27. маја 1927. године, други, крајпуташ који се налази у улици Јованче Мицића и посвећен је Живојину Глигоријевићу и

трећи, који се налази у центру града и који је подигнут прилозима грађана. Споменик је освештао тадашњи српски патријарх Варнава 7. децембра 1930. године. Имена погинулих и умрлих Јагодинаца ни до данас нису уклесана у овај споменик.

Пробојем Солунског фронта и даљим операцијама, српска војска дала је значајан, ако не и одлучујући, допринос окончању Првог светског рата. У Солунској офанзиви погинуло је и рањено близу 43.000 људи. Значајан допринос дали су и људи са овог простора имајући у виду чињеницу да су носиоци пробоја биле и Шумадијска и Тимочка дивизија у чијем саставу су се налазили мобилисани војни обвезници са територије Средњег Поморавља.

Освећење споменика палим у ратовима 1912-1918.,
Јагодина 07. децембра 1930. /Завичајни музеј/

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- АВИИ, К-310, бр. 4283
- Душица Бојић, *Прилог истраживању повлачења српске војске 1915-1916. године (из необјављене архивске грађе, штампе и личних дневника учесника и сведока)*, Весник, 35, Војни музеј, Београд 2008., стр. 74-84
- Богдан Гледовић..., *Србија и Црна Гора у Првом светском рату 1914-1918.*, Цетиње-Београд 1975.
- Н. Гиздавић, *Српска африкијада-Наши у Африци*, Београд 1922.
- Драгослав Дедић, *Окупација Јагодине 1915-1918. године*, Корени, I, Јагодина 2003., стр. 97-109
- Драгослав Дедић, *Прилози за проучавање окупације Јагодине 1915-1918. године*, Корени, I, Јагодина 2003., стр. 169-199
- Небојша Ђокић, *Производња наоружања у Војнотехничком заводу у Крагујевцу почетком 20. века*, Весник 35, Војни музеј, Београд 2008., стр. 64-73
- Љубица Здравковић, *Фотографија у Јагодини 1870-1941.*, Завичајни музеј, Јагодина 1993.
- Љубица Здравковић, *Пробој Солунског фронта*, Завичајни музеј, Јагодина 1998.
- Љубица Здравковић, *Душан Додић, ослободилац Јагодине-ратни дневник*, Корени, I, Јагодина 2003., стр. 201-233
- Марина Зековић, *Ратни сликари, фотографи аматери и дописници фотографи у српској војсци 1914-1918.*, Војни музеј, Београд 2001.
- Драгана Лазаревић-Илић, *Солунски фронт у објективу ратног сликара и фотографа Драгољуба Павловића*, Народни музеј, Ваљево, Ваљево 2004.
- Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984.
- Петар Опачић, *Србија, Солунски фронт и уједињење*, Београд 1990.²
- Петар Опачић, *Солунски фронт-Зејтинлик*, Београд 2004.³
- Поморавље у рату 1914-1918., Нови пут, број 21-26, година XVI, Светозарево 19. септембар-24. октобар 1968., стр. 9, 9, 8, 8, 8, 8 (фелтон)
- Живко Г. Павловић, *Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године*, Београд 1968.
- Родолф Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара-Бугара-Немаца у Србији 1914-1918., изабрани радови, приређивачи др Милоје Пршић, Слађана Бојковић, Београд 1997.
- Џон Рид, *Рат у Србији 1915.*, Обод, Цетиње 1975.
- Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ за време окупације 1914-1918. године*, Лесковац 1988.
- Трновит пут Србије 1914-1918., Београд 1974.
- Francuzi o Srbima i Srbiji 1912-1918, izbor, uvodni tekstovi, komentari Mihailo Pavlović, Beograd 1988.
- Богумил Храбак, Драгослав Јанковић, *Политика и напори Србије у ратној 1918. години*, Београд 1968.

90 ГОДИНА ПРОБОЈА СОЛУНСКОГ ФРОНТА ЈАГОДИНА И СРЕДЊЕ ПОМОРАВЉЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Издавач

Завичајни музеј • Кнегиње Милице 82, Јагодина

Главни и одговорни уредник

Милица Станојевић

Аутор изложбе и текста каталога

Душко Грбовић, дипл. историчар, виши кустос

Сарадник

Јасмина Трајков, дипл. историчар уметности, кустос

Техничка реализација изложбе

Мирјана Тошић, конзерватор
Марија Дебељаковић

Фотографије медаља и обрада

Милосав Брајковић

Дизајн и технички уредник каталога

Зоран Јевремовић

Штампа

ПАПИРКОМЕРЦ, Јагодина

Тираж

500 комада

Јагодина 2008

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд
94(497.11)''1914/1918''(083.824)

ГРБОВИЋ, Душко

90 година пробоја Солунског фронта : [Јагодина и средње Поморавље у Првом светском рату] : [галерија Завичајног музеја, Јагодина, 24. X - 24. XI 2008.] / [аутор изложбе и текста каталога Душко Грбовић ; фотографије Милосав Брајковић]. - Јагодина : Завичајни музеј, 2008 (Јагодина : Папиркомерц) . - 12 стр. : фотогр. ; 16x24 cm
Кор. насл. - Податак о аутору преузет из колофона. -
Текст штампан двостубачно. - Тираж 500. - Библиографија: стр. 11.

ISBN 978-86-85065-12-5

а) Први светски рат 1914-1918 - Јагодина - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 152441868

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ ЈАГОДИНА
2008.